

ЧАСТИНА 4.

ХІРОПТЕРОЛОГІЧНІ НОТАТКИ

Розділ включає короткі повідомлення колег про нові цікаві знахідки кажанів, які уточнюють або змінюють уявлення про сезонну чи багаторічну динаміку ареалів, про час міграцій, а також практичні поради щодо проведення мічення кажанів кільцями.

ОСІННЯ ЗНАХІДКА *EPTESICUS NILSSONII* НА КИЇВЩИНІ

Володимир Миропольський («Бюро Верітас Україна», Київ)

Autumn record of *Eptesicus nilssonii* in the Kyiv region. — Volodymyr Miropolski. — Description of the first record of the species in the northern part of Ukraine. One specimen was captured using net-trap in the September.

На території України лилик північний (*E. nilssonii* Keyserling & Blasius, 1839) є рідкісним видом, відомим лише за кількома знахідками в Карпатах та однією вказівкою для Волині [Загороднюк 1999; Покинйчереда та ін. 1999]. Основний ареал виду лежить на північ від України, і реєстрації цього виду можна очікувати, насамперед, під час весняних чи літніх міграцій.

Дослідження кажанів проводили на орнітологічному стаціонарі «Лебедівка», розташованому на північ від Києва на лівому березі Київського вдсх. Відлови проводили великою пасткою «рибачинського» типу.

У вересні 1985 р. в цю пастку потрапив кажан, що відповідав ознакам *E. nilssonii*, наведеним у класичних визначниках [Кузякин 1950 та ін.]. Метричні ознаки цієї особини (самець) такі: маса тіла 14,2 г, довжина плеча 24 мм, передпліччя 41 мм. Імовірно, що вид, невідомий для цієї частини України в літній час, мігрує сюди з півночі на зиму.

Література

- Кузякин А. П. Летучие мыши. — Москва: Советская наука, 1950. — С. 1–443.
Загороднюк І. Лилик північний — *Eptesicus nilssonii* // Ссавці України під охороною Бернської конвенції. — Київ, 1999. — С. 91–96. — (Праці Теріологічної Школи, випуск 2).
Покинйчереда В. Ф., Загороднюк І. В., Постава Т., Лабоха М., Покинйчереда В. В. Нічниця довговуха та кажан північний (Mammalia, Chiroptera) на заході України // Вестник зоології. — 1999. — Том 33, № 6. — С. 115–120.

ОСІННЬО-ЗИМОВІ ЗНАХІДКИ НЕТОПИРА *PIPISTRELLUS KUHLLII* В ЦЕНТРАЛЬНІЙ УКРАЇНІ

Володимир Стригунов і Валерій Коцюруба
(Криворізький державний педагогічний університет)

Autumn & winter records of *Pipistrellus kuhlii* in Central Ukraine. — Volodymyr Strigunov & Valerij Kotsiuruba. — First records of species were in 2000–2001 in city of Kryvyj Rig. Both known record were in cold time in buildings.

Нетопир білосмугий (*Pipistrellus kuhlii*) — рідкісний вид ссавців, до недавнього часу відомий лише із Криму та Приазов'я. Останнім часом з'явилися повідомлення про розширення його ареалу на північ до Ніжина та Києва [Кедров і Шешурак 1999; Godlevsky et al. 2000]. Очевидно, що завдяки виразній схильності до синантропії цей вид можна очікувати і в інших регіонах [Загороднюк і Тищенко 1999]. В цьому повідомленні наводиться інформація про перші знахідки виду на Криворіжжі.

Мумію цього виду виявлено взимку 2000/2001 р. в одному з житлових будинків Кривого Рогу (зразок передано І. Загороднюку). Інший екземпляр (не зберігся) знайдено у вересні 2001 р. також в одній з міських будівель. Ці знахідки підтверджують те, що *Pipistrellus kuhlii* продовжує розширення свого ареалу на північ і захід, і ця інвазія стає можливою завдяки здатності до оселення в урболандшафті. Найближчі відомі знахідки виду — за 160–190 км на південь: в Асканії-Нова, Голій Пристані та Мелітополі.

Література

- Загороднюк І., Тищенко В. Уточнення щодо кажанів у Бернських списках // Ссавці України під охороною Бернської конвенції. — Київ, 1999. — С. 182–184. — (Праці Теріологічної школи, випуск 2).
- Кедров Б., Шешурак П. Первая находка нетопыря средиземноморского на Черниговщине (Украина) // Вестник зоологии. — 1999. — Том 33, № 3. — С. 60.
- Godlevsky L., Tyshchenko V., Negoda V. First records of *Pipistrellus kuhlii* from Kyiv // Вестник зоологии. — 2000. — Том 34, № 3. — С. 78.

ЗИМОВІ ЗНАХІДКИ КАЖАНІВ НА РОЗТОЧЧІ

Ігор Загороднюк (Институт зоологии НАН Украины, Киев)

Winter records of bats from Roztochia upland. — Igor Zagorodniuk. — Revision of collected data (25 samples) demonstrate a presence of seven species of bats in winter quarters of Roztochia: 1 *Myotis*, 3 *Leuconoe*, 2 *Plecotus*, 1 *Eptesicus*.

Фауна Розточчя описана детально [Татаринов 1956; Полушина і Боровець 1988], проте зоологічні колекції часом дають унікальну інформацію. Тут наведено дані про всі зразки кажанів з Розточчя, які виявлено у Державному природознавчому музеї, Зоологічному музеї Київського університету та Національному музеї (описи колекцій див.: [Загороднюк і Годлевська 2001]). Всі зразки зимові, на етикетках вказано «Яворівський р-н, Страдч», що практично стосується зборів у Страдчанських печерах.

Myotis myotis. ДПМ: n=2 (26.03.49), n=1 (27.01.51), n=1 (25.01.53), n=3 (13.02.59). *Leuconoe bechsteinii*. ЗМКУ: n=1 (27.01.51), ДПМ: n=1 (27.01.51), n=1 (15.02.52). *Leuconoe daubentonii*. ДПМ: n=1 (26.03.49), n=1 (8.02.50), n=2 (27.01.51), n=1 (15.02.52). *Leuconoe mystacinus*. ДПМ: n=1 (08.02.50). *Plecotus auritus*. ЗМКУ: n=1 (8.02.50, ідент. не точна, череп *Barbastella*). ДПМ: n=1 (26.03.49), n=1 (08.02.50), n=2 (15.02.52), n=1 (13.02.55). *Plecotus austriacus*. ДПМ: n=1 (13.02.55, як “*auritus*”). *Eptesicus serotinus*. ДПМ: n=1 (13.02.55). В ННПМ також є літній зразок *Pipistrellus nathusii*: n=1 (19.08.87, як “*pipistr.*”) з етикеткою «заповідник Розточчя».

Загалом у колекціях виявлено 25 зразків 8 видів, зібраних на Розточчі: *M. myotis* (7), *L. bechsteinii* (3), *L. daubentonii* (5), *L. mystacinus* (1), *P. auritus* (6), *P. austriacus* (1), *P. nathusii* (1), *E. serotinus* (1). Найцікавішими є знахідки нічниць довговухої і вусатої, вуханя австрійського і нетопира лісового. Два останні види ідентифіковані вперше для території заповідника.

Література

- Загороднюк І., Годлевська Л. Кажани в колекціях зоологічних музеїв України: фенологічний огляд даних // Міграційний статус кажанів в Україні. — Київ, 2001. — [ця збірка].
Полушина Н. А., Боровець Е. Я. О зимовке рукокрылых в Страдчанской пещере // Изученность териофауны Украины. — Киев: Наукова думка, 1988. — С. 46–48.
Татаринов К. А. Звірі західних областей України. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — 188 с.

ОСЕННЯЯ МИГРАЦИЯ ВЕЧЕРНИЦЫ РЫЖЕЙ В ГОРОДЕ ХАРЬКОВЕ

Антон Влащенко (Харьковский национальный университет)

Здание Харьковского национального университета расположено в центре Харькова, построено в 30-е годы XX столетия. Его высота — до 50 м, площадь 50 тыс. м². Залеты рукокрылых в здание фиксируются автором с зимы 1998 г. «Нашествие» вечерниц в здание наблюдается ежегодно в августе–октябре. Большинство находок сделано в окнах, ориентированных на северо-запад — северо-восток.

За весь период с августа по октябрь 1999–2001 гг. в здании отмечено 9 перелетных групп вечерниц численностью более 10 особей (всего 664 зверька) и 13 одиночных находок по 1–5 особей (всего 24 зверька). Максимальная по численности группа — 200 зверьков (все погибли), минимальная — 16, среднее — 74. Соотношение полов составило 2:1 (самцов к самкам). Все найденные животные — текущего года рождения.

Вероятно, в период миграций рукокрылые для дневок используют щели и ниши в стенах здания, где и отмечаются их зимовки [Влащенко 1999]. Ранее дневки перелетных вечерниц описаны для южной Украины [Абеленцев 1980]. По-видимому, случайно некоторые группы вечерниц попадают не в ниши в стенах, а в окна, откуда не могут выбраться и погибают. В последние два года, благодаря работе сотрудников Кафедры зоологии и экологии животных по предотвращению залетов в окна и по своевременному выпуску попавших в «ловушку» зверьков, их гибель удалось сократить.

Литература

- Абеленцев В. И. Об осеннем пролете рукокрылых на юге Украины // Рукокрылые. — М.: Наука, 1980. — С. 195.
- Влащенко А. С. О нахождении рыжей вечерницы *N. noctula* на зимовке в Харькове // Вестник зоологии. — 1999. — Том 33, № 4–5. — С. 76.

РУКОКРЫЛЫЕ СТЕПНЫХ РАЙОНОВ ЛУГАНЩИНЫ

Александр Кондратенко (Луганский природный заповедник НАН Украины)

Регион характеризуется равнинным рельефом и обширными открытыми пространствами. Наибольшая плотность рукокрылых приходится на пойменные леса долины Донца [Петрушенко и др. 2002]. В степь рукокрылые проникают по рекам, заселяя байрачные леса и поселки.

Ночницы. В степных районах выявлено 2 вида. *Myotis daubentonii* обычен повсюду, в степных районах найден над водоемами в окр. с. Герасимовка и Провалье. *Myotis mystacinus* отмечен и в пойме, и в степи.

Вечерницы. Для степных районов отмечено 2 вида. *Nyctalus noctula* встречается в степных районах в летний период и во время миграций; *N. leisleri* — редкий вид, отмечен в Стрельцовой степи [Скоков и др. 1992].

Негопыри. На степных участках отмечено 2 вида. *Pipistrellus kuhlii*: отмечен в степных районах по ультразвукам; в Герасимовке найдена материнская колония [Кондратенко 1998]. *P. pipistrellus* отмечен во всех местах наблюдений, в т. ч. в Стрельцовой и Провальской степи.

Кожаны. *Eptesicus serotinus* — отмечен в Стрельцовой и Провальской степи, а также в поселках на зимовке. *Vespertilio murinus* — редок, указан для степных районов [Скоков и др. 1992].

Большинство прежних и новых находок относится к летнему периоду. Зимовка установлена для 2-х из 8 «степных» видов — позднего кожана и негопыря Куля. Зимние находки приурочены к населенным пунктам.

Литература

- Кондратенко А. В. Фауна рукокрылых Луганской области // Європейська ніч кажанів '98 в Україні / За ред. І. Загороднюка. — Київ, 1998. — С. 139–145.
- Петрушенко Я. В., Годлевська О. В., Загороднюк І. В. Дослідження населення кажанів в заплаві Сіверського Донця // Вісник Луганськ. ун-ту. — 2002. — № 1. — С. 121–124.
- Скоков А. П., Кочегура В. Л., Тимошенко В. А. Позвоночные животные Луганского заповедника. — Москва, 1992. — С. 45–46. — (Серия: Флора и фауна зап-ков СССР).

ПОРАДИ ДО МІЧЕННЯ КАЖАНІВ КІЛЬЦЯМИ

Андрій Башта (Інститут екології Карпат НАН України)

Advices for the marking of bats using rings. — Taras Bashta. — Technique of bat-banding is described. Advises concerning the rules of registration of bat ringing and main rules of prevention of accidents during investigations are made. The peculiarities of age determination of bats are given.

Вступ. Мічення тварин є одним з методів, що дозволяє вивчати міграції кажанів, їх просторову орієнтацію, тривалість життя тощо. Серед різноманітних методів мічення найбільшого поширення набуло прикріплення кілець на передпліччя. Для цього використовують орнітологічні або спеціальні металеві кільця, виготовлені з алюмінієвої смужки із загнутими кінцями. Кільця мають індивідуальний номер і назву центру кільцювання. Використання кілець вимагає повторного вилову тварин.

Техніка кільцювання. Кільце чіпляють на передпліччя так, щоб воно не затискало крилової болони і вільно пересувалося вздовж передпліччя. Кільце стискають пальцями так, щоб зусилля прикладались з діагональних точок (рис. 1), завдяки чому кільце матиме округлу форму. У самців кільцюють праве, у самиць — ліве передпліччя. Результативність мічення визначається часткою «зворотів». Через малий їх відсоток виникає питання: чи кільцювати кожну особину в колонії? На думку автора, доцільно охопити міченням як найбільше колоній¹, кільцюючи в кожній до 30 особин.

Обмеження. Існують певні сезонні обмеження на проведення кільцювальних робіт. Турбування, пов'язане з міченням тварин під час зимівлі, може призвести до зниження кількості особин у популяції, що неодноразово відмічали в літературі [напр., Tuttle, 1979]. З цієї причини кільцювання рукокрилих протягом зимового періоду недопустиме. Те саме стосується кільцювання на виводкових колоніях у період розмноження кажанів.

¹ Необхідно, проте, пам'ятати про небажаність кільцювання кажанів на виводкових та зимових колоніях, про що автор цього повідомлення пише далі. — *Прим. ред.*

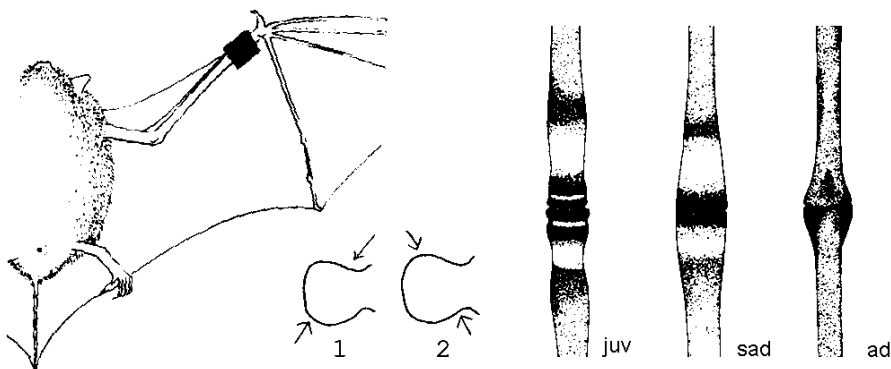

Рис. 1 (ліворуч). Місце закладення і спосіб затискання кільця. Рис. 2 (праворуч). Закостеніння суглоба у різному віці [Schober & Grimmberger 1998]. Ознакою молодих є те, що кістки крила поблизу суглобів у них залишаються до кінця літа хрящовими, що добре видно на просвіт. У дорослих суглоби окреслені виразніше.

Техніка безпеки. Робота з кажанами вимагає обережності. Якщо дійшло до укусу, рану дезінфікують 70% спиртом або перекисом водню, добре також обмити рану водою з милом. Європейські види (особливо часто — *Eptesicus serotinus*) можуть бути інфіковані вірусом сказу.

Інформація. Інформацію про кільцювання (вид, стать і вік, дата і місце) варто передати до відповідного центру мічення, вказаного на кільці, або до найближчого зоологічного центру. При знахідці міченого кажана перепишіть напис з кільця і випустіть тварину. При спостереженні маловідомих видів опишіть їхні ознаки. Якщо кажан перебуває в сплячці, бажано прочитати номер і визначити вид, не турбуючи тварину.

Література

- Schober W., Grimmberger E.** Die Fledermäuse Europas: kennen-bestimmen-schützen. — Stuttgart: Kosmos, 1998. — 265 s.
- Tuttle M. D.** Status, causes of decline and management of endangered gray bats // Journal of Wildlife Management. — 1979. — Vol. 43. — P. 1–17.